

LA DISPERSIÓ DEL LLEGAT DE L'ESCUPTOR VIGATÀ PERE COSTA

CARLES DORICO I ALUJAS
Patronat d'Estudis Osonencs
carles.dorico@gmail.com

The dispersal of the legacy of the Vic sculptor Pere Costa

Seguiment de la destinació que tingueren els béns de Pere Costa (1693-1761) després de la mort de l'escultor. Es constata la disminució que sofriren mentre estigueren en mans del fill —el també escultor Antoni Costa— i la desaparició gairebé total que experimentaren després que aquest morís (1775). El text emmarca la pèrdua del llegat de Pere Costa en la precària situació econòmica que hagueren d'afrontar els hereus de l'esmentat Antoni Costa a causa de la conducta irresponsable d'aquest darrer. Finalment exposa la decisió dels fills del difunt de no dedicar-se a l'escultura, trencant així una tradició familiar de prop d'un segle.

Paraules clau: Inventari, retaule, heràldica, llibre, traça, model.

The article describes the destination of the goods of the sculptor Pere Costa (1693-1761) after his death. We discuss the diminution suffered while in the hands of his son Antoni Costa, also a sculptor, and their virtually total disappearance after Antoni's death in 1775. The loss is framed by the precarious economic situation faced by the heirs of Antoni Costa because of his irresponsibility. Finally the article explains the decision of the children of the deceased not to pursue the profession of sculptor, thus breaking a nearly century-long family tradition.

Keywords: Inventory, altarpiece, heraldry, book, trace, model.

Data de recepció: 6/6/2017. Data d'acceptació: 20/10/2017.

En el número 177 de la revista *Ausa* apareix un article dedicat als llibres que formaven la biblioteca de l'escultor Pere Costa,¹ l'enumeració dels quals es troba en l'inventari *post mortem* dels béns del mestre vigatà, un extens document del qual es pot veure la transcripció completa en l'esmentat article. Aquest inventari, redactat els primers dies del mes de març de 1761, poc després que l'escultor morís a la vila de Berga, a més de detallar les pertinences que era habitual trobar a les cases benestants, inclou diversos objectes vinculats amb l'activitat professional i amb les inquietuds intel·lectuals del cap de família, entre les quals destacava l'heràldica. Ultra el contingut de la biblioteca esmentada, el text deixa constància de la presència entre les pertinences de Pere Costa d'un bon nombre de traces i models, alguns de guix i d'altres de fang, com també d'un manuscrit dedicat a l'estudi de diferents escuts d'armes.

Quan Pere Costa faltà, la major part dels seus béns, particularment els relacionats amb la pràctica de l'escultura, passaren a mans d'Antoni Costa, fill i hereu universal del mestre i també escultor. Durant els catorze anys que Antoni

1. DORICO, Carles. «La biblioteca de l'escultor vigatà Pere Costa». *Ausa* [Vic], 177 (2016), p. 507-539.

Costa sobrevisqué al seu pare enlestí alguns treballs contractats per aquell i n'empreguè d'altres com a cap del taller familiar, que mantingué obert a Berga. Les poques obres que se li coneixen no destaquen per la seva qualitat, molt inferior a l'assolida per Pere Costa, i les referències escrites que ens han arribat de la seva actuació reflecteixen la pobra opinió que tenien d'ell els seus contemporanis, no només per les limitacions que presentava com a artista, sinó també per les decisions poc assenyades que sovint adoptava. Morí prematurament el 1775, després d'haver portat la família al caire de la ruïna i d'haver estat incapaç d'evitar la desaparició de bona part del llegat de Pere Costa, com es posa de manifest en comparar l'inventari *post mortem* dels béns del pare i el que fou redactat anys després a instàncies de la vídua del fill.²

L'empobriment de la família el confirma l'abundant documentació relativa a la tutoria dels fills d'Antoni Costa conservada a l'arxiu privat d'una masia del Berguedà.³ Les cartes enviades a un dels tutors per l'escultor barceloní Carles Grau, casat amb Josepa Grau i Costa, germana d'Antoni Costa, són il·lustratives de la precària situació econòmica que hagué d'afrontar la vídua, sense recursos per criar els dos fills i la filla que havien quedat al seu càrrec. La motivació principal de les missives de Carles Grau —que es veié forçat a acollir a Barcelona el fill primogènit— fou l'interès per aconseguir que li fossin lliurats, entre d'altres béns de Pere Costa, tots els llibres, les traces i els models que havien estat del mestre vigatà i que no s'havien perdut. Donà força a la petició amb l'argument que convenia preservar aquest material per tal de poder-lo posar a disposició del fill d'Antoni Costa que havia acceptat cuidar en el cas que, en el futur, volgués dedicar-se al mateix ofici que el seu pare.

En les següents línies descriurem el progressiu deteriorament del patrimoni de Pere Costa i el salvament d'una mínima part dels béns llegats per l'escultor gràcies a l'actuació de Carles Grau, tot en el context de decadència social, econòmica i artística de la família. Veurem com la nissaga d'escultors iniciada brillantment en el segle XVII pel conegut mestre vigatà Pau Costa, continuada durant bona part del segle XVIII pel també vigatà Pere Costa i prolongada uns anys amb escàs cert per Antoni Costa s'extingí a causa de la decisió dels fills de l'últim d'abandonar l'ofici que havia donat renom a la família durant prop de cent anys.

2. Vegeu la transcripció completa de l'inventari *post mortem* d'Antoni Costa a l'Apèndix documental.

3. Es tracta de l'arxiu de la masia Farreres, d'Olvan, l'accés al qual dec a la gentilesa de la senyora Ramona Giné, a qui agraeixo sincerament les facilitats que temps enrere em va donar per fer una llarga i profitosa consulta del fons documental curiosament conservat en aquesta masia. Faig extensiu l'agraïment a Xavier Pedrals, llavors director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Berga i, posteriorment, de l'Arxiu Comarcal del Berguedà, el qual em va posar en contacte amb l'esmentada senyora. Moltes de les notícies inèdites relatives als familiars i descendents d'Antoni Costa que exposem en aquestes pàgines les coneixem gràcies a l'abundant correspondència preservada a l'arxiu de la masia berguedana. Les cartes escrites en temps passats per particulars, només conservades en casos excepcionals i difícils de localitzar, ens aporten informació de caràcter personal que contribueix a enriquir la percepció que tenim de les motivacions i el comportament dels corresponents.

Disposicions testamentàries de Pere Costa i acords posteriors sobre els béns de la família

Pere Costa dictà testament davant d'un notari berguedà el 18 de desembre de 1759,⁴ quan ja estava afectat per la malaltia que li provocaria la mort al cap de poc més d'un any. Els principals destinataris del llegat de l'escultor foren la seva esposa, Clara Costa i Ferran, designada usufructuària de tots els béns del seu marit, i la filla i el fill del matrimoni: Josepa i Antoni, tots dos encara solters malgrat que deurien tenir una edat que podria superar els trenta anys.⁵ Josepa rebria 500 lliures en concepte de dot quan contraigués matrimoni o ingressés en un convent, mentre que Antoni accediria a l'heretat universal del pare després del traspàs de Clara Costa.

El 13 de febrer de 1761 morí Pere Costa⁶ i, quan tot seguit entrà en vigor el seu testament, Clara Costa i Ferran no tardà en delegar la direcció de l'economia familiar en Antoni Costa, que ben aviat començà a prendre decisions conflictives. La primera d'aquestes decisions que coneixem es produí quan es concertà el matrimoni de Josepa Costa amb Carles Grau, vidu des de feia temps i entre deu i vint anys més gran que ella.⁷ Carles Grau havia après l'ofici d'escultor al taller de Pere Costa, havia col·laborat diverses vegades amb el mestre i, en els últims temps, l'havia visitat en diverses ocasions a Berga.⁸ L'enllaç se celebrà a l'església parroquial de la vila el primer dia d'octubre de 1763⁹ i, si bé no ha estat possible localitzar els capítols matrimonials que probablement se signaren, cal suposar que la contraent es comprometé a aportar al matrimoni les 500 lliures que el seu pare li havia llegat per destinar-les al dot. Tanmateix, Carles Grau, en una de les cartes esmentades més amunt, es lamentà anys després que Antoni Costa mai no hagués fet efectiu el dot de Josepa i que, segons deixà escrit, «ab la roba de la esquena, y encara no molt bona, la despatxà son germà».¹⁰

4. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Notarials, Berga, not. Francesc Clarís, *Manual, 1759* (Br 357), f. 385r-386v.

5. Consta que Josepa Costa era natural de Barcelona (vegeu la nota 9), cosa que permet suposar que nasqué entre el 1722, any del casament de Pere Costa amb Clara Costa i Ferran (Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi, APSMP, *Expedients matrimonials, 1722-1723*: 28 de juny de 1722), i el 1735, any en què l'escultor s'absentà de la capital del Principat per establir-se temporalment a l'Aleixar (DORICO, Carles. «El retaule major de Sant Sever i la darrera estada de Pere Costa a Barcelona, 1754-1757». *Locus Amoenus* [Bellaterra], núm. 3 (1997), p. 123-145). Tot i que no consta documentalment que Antoni Costa fos originari de Barcelona, segurament també nasqué en aquesta ciutat en el període esmentat i, com la seva germana, molt probablement en un any més proper al primer que al segon.

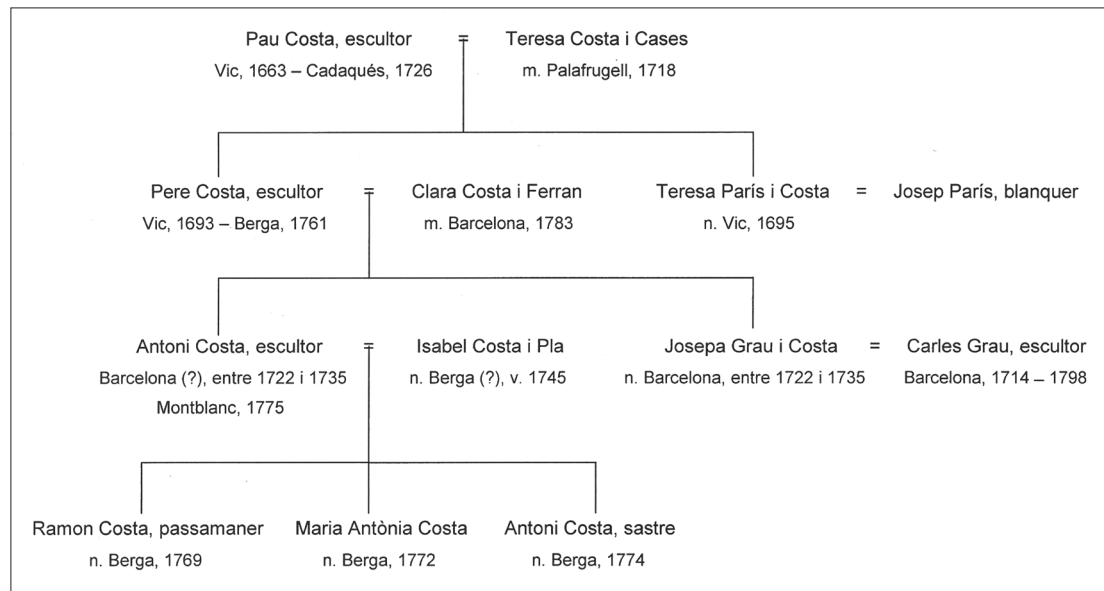
6. Arxiu Diocesà de Solsona (ADS), Parròquies, Berga, *Llibre d'òbits, 1746-1797*, f. 74v.

7. Carles Grau tenia llavors prop de cinquanta anys (MARTINELL, Cèsar. *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya, Barroc acadèmic, 1731-1810, Monumenta Cataloniae*, XII. Barcelona: Editorial Alpha, 1963, p. 142) i Josepa Costa, tot i estar lluny d'aquesta edat, ja havia deixat enrere la joventut. Sabem que Carles Grau, natural de Barcelona i actiu principalment en aquesta ciutat, treballà els detalls decoratius de destacats edificis religiosos, civils i militars; cisellà algunes estàtues monumentals, i s'ocupà de la construcció de diferents retaules, entre els quals el dedicat a sant Pau a la catedral barcelonina, on avui encara es conserva. Es pot trobar més informació sobre l'escultor a l'article que donà a conèixer l'autoria de l'esmentat retaule: PÉREZ, Aurora. «El retaule de Sant Pau de la catedral de Barcelona (1769-1770)». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* [Barcelona], XIX (2001), p. 259-278.

8. Arxiu de la masia Farreres (AMF), Documentació d'altres masies (DAM), carta dirigida per Carles Grau a Josep Antoni Pla, germà de la vídua d'Antoni Costa, el 2 de gener de 1776.

9. ADS, Parròquies, Berga, *Llibre de matrimonis, 1759-1820*, f. 21v-22r. En l'anotació consta que Josepa Costa era soltera i natural de Barcelona.

10. AMF, DAM, carta dirigida per Carles Grau a Josep Antoni Pla el 7 de juliol de 1775.

Les tres generacions d'escultors de la família Costa (segles XVII i XVIII).

Els darrers mesos de 1768, quan s'estaven ultimant els preparatius del matrimoni d'Antoni Costa amb Isabel Pla —una jove procedent d'una rellevant família berguedana—,¹¹ Clara Costa i Ferran dictà testament potser perquè no es pogués dubtar que l'escultor seria el seu principal hereu. En el document, que es redactà el 18 d'octubre, la vídua de Pere Costa assignà una compensació de 250 lliures a Josepa Grau i Costa per qualsevol dret que legítimament li pogués correspondre sobre els béns de la mare i nomenà Antoni Costa hereu universal.¹²

El matrimoni d'Antoni Costa amb Isabel Pla se celebrà a Berga el 18 de desembre del mateix any 1768¹³ i els capítols matrimonials on es formalitzaren els aspectes econòmics de l'enllaç se signaren el 4 de gener de l'any següent.¹⁴ El document notarial, d'una extensió inusual, inclogué dues disposicions que cal destacar per la transcendència que tingueren. En unes clàusules prèvies a la

11. Un membre destacat d'aquesta família fou el doctor Josep de Storch i Pla, fill d'una germana d'Isabel Pla (MONTAÑA, Daniel. «Un metge berguedà il·lustre, Josep de Storch i Pla». *Quaderns de l'Àmbit de Recerques del Berguedà* [Berga], núm. 1 (1991), p. 37-44).

12. ACA, Notarials, Berga, not. Francesc Clarís, *Manual*, 1768 (Br 587), f. 274r-275v: 19 d'octubre de 1768.

13. ADS, Parròquies, Berga, *Llibre de matrimonis*, 1759-1820, f. 44v-45r.

14. ACA, Notarials, Berga, not. Francesc Clarís, *Capítols matrimonials*, 1767-1771 (Br 497), f. 105v-111v.

capitulació pròpiament dita, Clara Costa i Ferran feu donació al seu fill de tots els béns que posseïa, dels quals l'havia designat hereu universal en el testament estès poc abans. Igualment li concedí el dret a disposar dels béns de Pere Costa que des de la mort d'aquest tenia en usdefruit i que no haurien passat a ser propietat seva fins que ella faltés. Gràcies a la donació i a la renúncia d'usdefruit de la mare, Antoni Costa estigué facultat per esmerçar el patrimoni de la família d'acord únicament amb el seu criteri, cosa que sovint feu amb conseqüències adverses. Ben el contrari, la percepció de les 600 lliures que el doctor en medicina Josep Antoni Pla,¹⁵ germà i tutor de la contraent, assignà a la noia en concepte de dot estigué subjecta al compromís de fer un bon ús de la quantitat convinguda. El doctor, sembla que conscient del caràcter irreflexiu d'Antoni Costa, per tal d'evitar la malversació de la suma que li havia d'abonar, condicionà el seu lliurament al fet que sorgís l'oportunitat de destinar-la a adquirir una propietat immoble.

Aproximació a les activitats de l'escultor Antoni Costa

Tot fa pensar que Antoni Costa es formà al costat de Pere Costa i que, quan acabà l'aprenentatge, continuà a les ordres del seu pare, a qui probablement acompanyà a les diferents poblacions on li sorgia alguna feina. Se'l pot documentar per primera vegada l'any 1750 integrat al taller que el mestre llavors tenia a Cervera¹⁶ i no hi ha cap motiu per dubtar que, més endavant, també el seguís a Barcelona i a Vic per tal de col·laborar en les obres que hi dugué a terme. El darrer lloc on Antoni Costa participà en treballs encarregats al seu pare fou Berga, vila a la qual els dos s'instal·laren l'any 1758 per construir el retaule major de l'església parroquial.¹⁷

Propera la culminació de l'obra que els havia portat a l'esmentada vila, pare i fill iniciaren la construcció del retaule que la confraria de Sant Eloi tenia a l'església del convent franciscà de la mateixa població. Quan morí Pere Costa, el febrer de 1761, la tasca ja deuria estar gairebé enllestida, si bé la confraria encara devia una part considerable del preu convingut,¹⁸ que no fou totalment abonat a Antoni Costa fins a l'any 1768.¹⁹

El fet que Pere Costa fos enterrat a la capella que la congregació de la Mare de Déu dels Dolors havia bastit annexa a l'església parroquial de Berga segurament ha induït alguns historiadors a atribuir al mestre vigatà la traça del retaule que

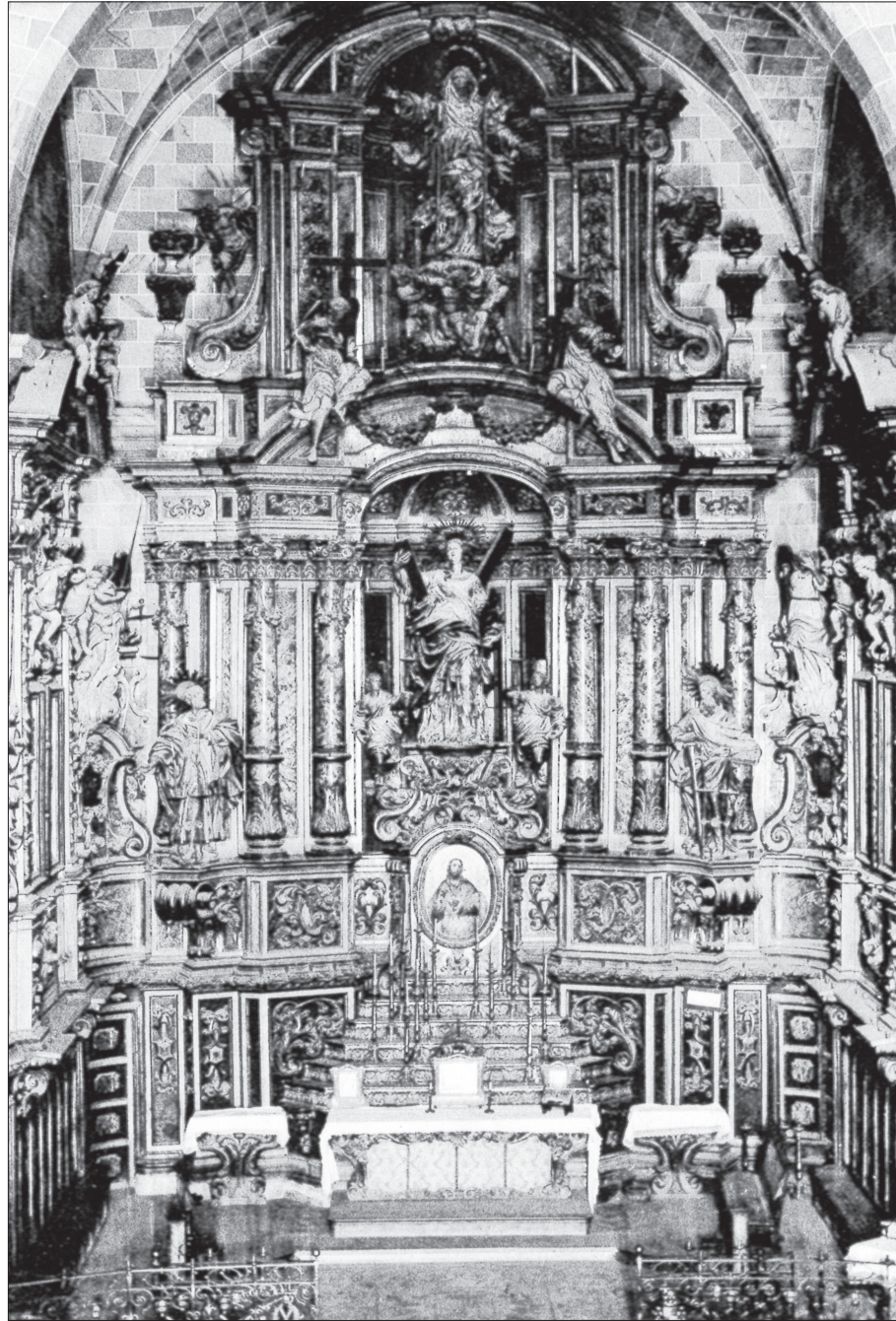
15. El germà d'Isabel Pla era un home acabalat, tal com posa de manifest l'inventari *post mortem* dels seus béns: ACA, Notarials, Berga, not. Antoni Arquer i Ruhira, *Manual*, 1794 (Br 407), f. 91r-100v: 19 de març de 1794.

16. Arxiu Comarcal de la Segarra, Fons municipal de Cervera, *Llibres del cobrament del cadastre*. Pere Costa s'esmenta els anys 1748, 1749, 1750 i 1751. El 1748 l'escultor pagà per ell i un fadrí; el 1749, només per ell, i el 1750 i el 1751, per ell i pel seu fill.

17. DORICO, «El retaule major de Sant Sever...», *op. cit.*, i DORICO, Carles. «Els retaules de l'església parroquial de Berga». *Quaderns de l'Àmbit de Recerques del Berguedà* [Berga], núm. 3 (1997), p. 19-48.

18. El deute de la confraria es feu constar en l'inventari *post mortem* de Pere Costa (vegeu l'article citat a la nota 1).

19. Arxiu Comarcal del Berguedà, Fons del gremi dels Elois, *Memòria de las obligaciones tenen los amnistadores de la confraria del gloriós Sant Aloy [...]*, 1725-1793, sense foliar, diferents pagaments fets entre 1765 i 1768 per un total de 115 ll. 9 s. 3 d.

Retaule major de l'església parroquial de Berga, construït per Pere Costa amb la col·laboració d'Antoni Costa. Desaparegut (Arxiu Luigi, Berga).

presidia la capella i a Antoni Costa, la seva execució.²⁰ No obstant això, no ha estat possible confirmar ni una cosa ni l'altra, atès que les notes que figuren en el llibre de comptes de la congregació no permeten vincular cap dels dos escultors amb la construcció del retaule. L'única feina que consta que la congregació encarregà a Antoni Costa fou la talla dels impropis que es portaven a la processó de Divendres Sant i d'un tron per col·locar a l'altar major, encàrrec que li foren pagats l'any 1762.²¹

La dificultat per trobar projectes d'importància a Berga i a les rodalies de la vila potser fou el motiu que incità Antoni Costa a desplaçar-se a Tàrrrega a mitjan 1766 i tractar d'aconseguir que li encarreguessin la construcció del retaule major de l'església parroquial. L'obra ja l'havien iniciat uns mesos abans l'escultor barceloní Bartomeu Soler i un fill seu d'igual nom, que s'havien obligat a portar a terme la feina per un preu de 6.000 lliures. Antoni Costa, per tal d'assolir el seu propòsit, s'oferí a fer el mateix treball per 1.000 lliures menys, comproment-se a acceptar totes les condicions establertes prèviament.²²

La proposta ocasionà l'aturada temporal de l'activitat i creà un malestar a la parròquia que obligà el bisbe de Solsona a intervenir en el conflicte i demanar als escultors Carles Morató, de la mateixa ciutat de Solsona, i Jacint Miquel, de Manresa, el seu dictamen en qualitat d'experts. El 7 d'agost de 1766 els dos escultors es presentaren davant del bisbe i li aconsellaren rebutjar la proposta d'Antoni Costa, tot i l'estalvi que suposadament comportava.²³ Entre els diversos arguments que exposaren, convé ressaltar els relatius a la pobra opinió que els mereixien tant la capacitat professional com el tarannà de l'escultor de Berga. Pel que fa a l'aptitud per afrontar la tasca, afirmaren que coneixien bé els dos principals artífexs implicats, «sí sólo que de Bartholomé Soler han visto obra de semejante monta y de Antonio Costa no han visto ni ohído dezir que haya hecho obra de semejante monta y habilidad». Respecte a la viabilitat del descompte, declararen que la reducció de 1.000 lliures d'un preu ja molt ajustat no podia ser altra cosa que producte «de una grande ignorancia en el arte, o bien de alguna malicia que precipita al mismo Costa a perderse».²⁴ Aquestes i altres opinions igualment contundents dels experts foren determinants a l'hora de prendre la decisió de confirmar l'encàrrec a Bartomeu Soler i al seu fill.

20. MARQUÉS, Jaime. «Pedro Costa Casas, Antecedentes familiares y actividades profesionales». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona], vol. XI (1956-1957), p. 349-358, i MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques...*, op. cit., p. 126.

21. Arxiu Parroquial de Berga, *Llibre de la congregació dels Dolors de Maria Santíssima* [...], 1711-1787, sense foliar, pagaments de 1762. Antoni Costa rebé 8 ll. per ambdós treballs.

22. LLOBET, Josep M. «Documents sobre quatre retaules construïts a l'església de Santa Maria de Tàrrrega, 1747-1768». *Urtx* [Tàrrrega], núm. 15 (2002), p. 199-220; YEGUAS, Joan. «Els secrets de Lluís Bonifàs a través de la seva correspondència (1763-1771)». A: BASSEGODA, Bonaventura; GARRIGA, Joaquim; PARÍS, Jordi (ed.). *L'Època del Barroc i els Bonifàs, Actes de les Jornades d'història de l'art a Catalunya, Valls, 1, 2 i 3 de juny de 2006*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2007, p. 403-418.

23. YEGUAS, «Els secrets de Lluís Bonifàs...», op. cit.

24. PLANES, Ramon. *Contractes d'obres al bisbat de Solsona 1661-1790*. Solsona: Publicacions de la Delegació Diocesana de Mitjans de Comunicació Social del Bisbat de Solsona, 1985, p. 58-62.

La poca informació que ara per ara tenim sobre els treballs que realitzà Antoni Costa no permet saber si amb la pràctica de l'escultura obtenia uns ingressos elevats —cosa molt improbable— o si per cobrir alguna de les despeses que consta que afrontà hagué de recórrer a altres opcions, com podria ser la venda de part dels béns de la família. Fos com fos, el mes de juliol de 1768 destinà 400 lliures a abonar el primer termini de les 700 lliures que es comprometé a pagar per la compra d'una casa i unes terres situades als afores de Berga,²⁵ on potser pensava fixar la seva residència. Tanmateix, la confusa situació legal en què es trobava la finca ben aviat ocasionà a l'escultor innombrables problemes, possible conseqüència d'haver fet una avaluació insuficient dels riscos inherents a l'operació. Per tal de superar els obstacles que li impedien prendre possessió de la casa i les terres, a mitjan maig de 1769 incoà una onerosa causa al tribunal de la intendència general de Catalunya que quan morí sis anys després encara seguia oberta.²⁶

Una de les conseqüències més remarcables de les concessions que Clara Costa i Ferran havia fet a Antoni Costa en els capítols signats l'any 1768, amb motiu del matrimoni d'aquest amb Isabel Costa i Pla, fou la venda de la casa que l'esmentada Clara Costa posseïa al carrer dels Cotoners, de Barcelona. La transacció la formalitzaren la mateixa Clara Costa i el seu fill per mitjà d'un procurador el 2 de desembre de 1770 davant d'un notari barceloní. Part de les 975 lliures que el comprador abonà es destinaren a liquidar diversos deutes acumulats per mare i fill en els últims anys i la quantitat restant la reberen els venedors en efectiu.²⁷ Sembla que pels volts de la mateixa data, la vídua i el fill de Pere Costa també posaren a la venda la casa situada al carrer del Carme, igualment de Barcelona, que el mestre vigatà havia comprat l'any 1728 i havia conservat la resta de la seva vida, malgrat els freqüents canvis de domicili que havia fet.²⁸

La venda de les dues cases fou interpretada per Carles Grau com una maniobra d'Antoni Costa per impedir que la seva esposa —Josepa Grau i Costa, filla de Pere Costa— arribés a percebre cap llegat ni del pare ni de la mare. Segons lamentà l'escultor barceloní, el seu cunyat, en desprendre's d'aquestes cases, «pretengué, entre renunciàcies y donacions, perturbar sos justos drets maternals y [...] paternals [de Josepa Grau i Costa], tot suggerit per qui, ab doblada intensió, savé aconsellar-lo».²⁹ L'acusació continguda en les últimes paraules probablement anava dirigida

25. Arxiu Comarcal del Bages, Notarials, not. Joan Abadal i Taraval, *Manual, 1768-1769* (AHPM 5.133), f. 95r-96v, 97r-97v i 98r-99v: 7 de juliol de 1768, i f. 280r-281v: 2 de setembre de 1769 (documents facilitats per Elisenda Asturiol i Isidre Fernández). També: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), not. Francesc Comelles, *Manual, 1769* (1.051/17), f. 220v-221v: 13 de juliol de 1769.

26. ACA, Batllia General del Reial Patrimoni, Processos i expedients, *Suplicatori d'Antoni Costa* (reg. 1723 núm. 4 S): 12 de maig de 1769. Es pot veure una referència a aquest procés en la transcripció de l'inventari dels béns d'Antoni Costa que figura a l'Apèndix documental.

27. AHPB, not. Josep Bonaventura Fontana, *Manual, 1770* (1.042/20), f. 472r-476r. La casa havia estat anteriorment propietat del pare de Clara Costa, i havia passat a pertànyer a aquesta després de la mort dels seus progenitors. Pere Costa, com a usufructuari, i Clara Costa, com a propietària, en prengueren possessió el 22 de febrer de 1743: AHPH, not. Francesc Novell i Casadevall, *Manual, 1742-1751* (1.010/2), f. 4v-5r de 1743.

28. AHPB, not. Bonaventura Olzina, *Manual, 1728* (946/11), f. 25v-28r: 18 de gener de 1728. Una al·lusió a la possible venda de la casa per part d'Antoni Costa es troba a la carta mencionada a la nota 10.

29. La citació procedeix de la carta mencionada a la nota anterior.

Retaula major del santuari de la Mare de Déu de Paller, única obra conservada d'Antoni Costa. Fotografia antiga, actualment mutilat (Arxiu Luigi, Berga).

al doctor Josep Antoni Pla, que hauria intrigat en defensa dels interessos de la seva germana, Isabel Costa i Pla.

Durant la segona meitat de l'any 1772 i la primera de 1773, Antoni Costa s'ocupà de la construcció del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Paller, situat en el terme de la vila de Bagà.³⁰ El retaule de Paller és l'única obra de l'escultor que ha arribat fins als nostres dies, si bé privat de la major part de les imatges i amb l'estructura lleugerament alterada. En el seu estat original, que coneixem gràcies a una fotografia antiga, reproduïa fidelment el model de retaule adoptat més sovint per Pere Costa, segurament perquè el seu fill seguí una de les diverses traces delineades pel mestre vigatà conservades al taller familiar de Berga. Una vegada enllestida la feina al santuari, Antoni Costa construï un tabernacle per a la imatge de la Mare de Déu del Roser que es venerava a l'església parroquial de Corrà, treball del qual només coneixem la referència documental.³¹

L'última obra d'Antoni Costa i mort de l'escultor a Montblanc

En una data de la segona meitat de l'any 1773 difícil de determinar, Antoni Costa s'establí a Montblanc per construir el retaule major de l'església parroquial de la vila.³² Passat un temps, també es traslladaren a aquesta població l'esposa de l'escultor, la seva mare³³ i, possiblement, els seus tres fills: Ramon, d'uns quatre anys; Maria Antònia, d'uns dos anys, i Antoni, nascut quan el seu pare ja residia a Montblanc.³⁴ Antoni Costa i els responsables de l'obra del retaule ajustaren en 2.770 lliures el preu del treball i convingueren que l'esmentada quantitat es faria efectiva en terminis adaptats al progrés de la feina. No obstant l'acord assolit, la suma dels pagaments fets a Antoni Costa ben aviat superà el valor de la part enllestida del retaule, tal vegada a causa de la insuficient preparació de l'equip dedicat a portar a terme l'encàrrec. Amb el pas del temps el desviament s'incrementà de forma desmesurada i a mitjan 1775 l'escultor ja havia cobrat 2.100 lliures, quan tot just havia construït la meitat de l'arquitectura del moble i havia tallat tres imatges.³⁵

30. SERRA VILARÓ, Joan. *Baronies de Pinós i Mataplana, investigació als seus arxius, Llibre tercer: l'església*. Barcelona: Editorial Balmes, 1950, p. 240-241.

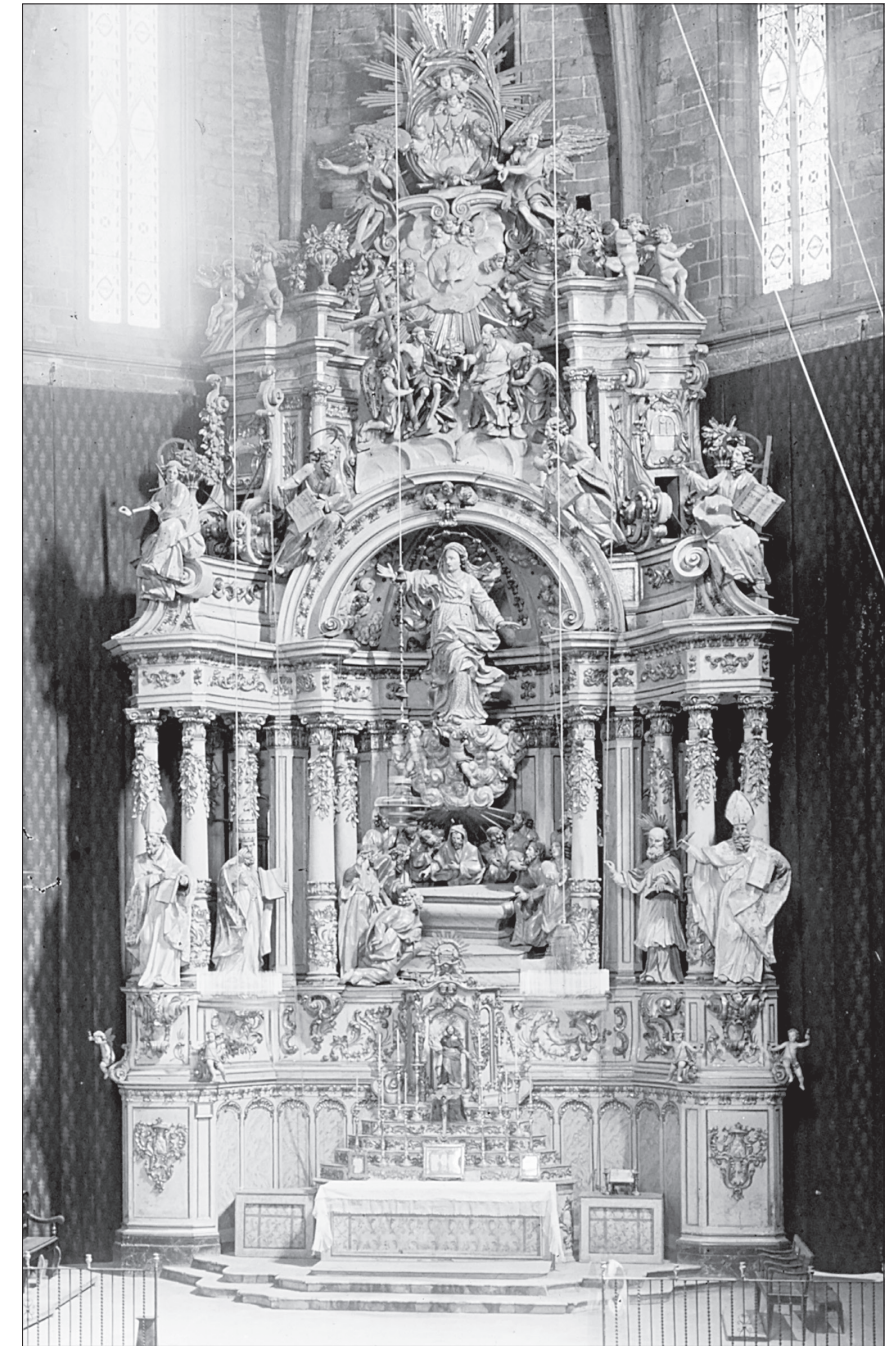
31. ADS, Parròquies, Corrà, *Llibre de l'obra, comptes de 1774* (document facilitat per Joan Vilamala).

32. GRAU, Josep M. T. «El retaule major de Santa Maria de Montblanc (I)». *Espitllera* [Montblanc], núm. 66-67 (juny-juliol 1987), p. 30-33; GRAU, Josep M. T.; PUIG, Roser. «L'última obra de l'escultor berguedà Antoni Costa: El retaule major de Santa Maria de Montblanc». *Quaderns de l'Àmbit de Recerques del Berguedà* [Berga], núm. 1 (1991), p. 25-35; BADIA, Francesc. «Consideracions sobre l'antic retaule major de Santa Maria de Montblanc (segle XVIII)». *Aplec de Treballs* [Montblanc], núm. 28 (2010), p. 165-180.

33. L'estada d'Isabel Costa i Pla a Montblanc consta explícitament en el prelude de l'inventari *post mortem* d'Antoni Costa transcrit a l'Apèndix documental. La presència de Clara Costa en aquella vila s'esmenta a la carta dirigida per Carles Grau a Josep Antoni Pla el 15 d'agost de 1775 (AMF, DAM).

34. ADS, Parròquies, Berga, *Llibre de baptismes, 1749-1772*, f. 164v: 21 de setembre de 1769 (Ramon) i f. 215r: 14 de gener de 1772 (Maria Antònia), i *Llibre de baptismes, 1773-1789*, f. 27r: 3 de març de 1774 (Antoni).

35. AMF, DAM, carta dirigida per Blai Navarro, plebà de Montblanc, a Josep Antoni Pla el 31 de juliol de 1775. (El tractament de plebà es dona al rector de la parròquia de Santa Maria de Montblanc des del segle XV.)

Retaule major de l'església parroquial de Montblanc, última obra contractada per Antoni Costa. Desaparegut (© Arxiu fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya).

Altrament sabem que, poc després d'instal·lar-se a Montblanc, Antoni Costa havia destinat una part considerable dels diners rebuts inicialment per la construcció del retaule a la compra d'una peça de terra situada a l'Espluga de Francolí valorada en 450 lliures. Segons consta en l'escriptura notarial estesa el 7 de març de 1774 per formalitzar l'operació, en aquella data abonà 200 lliures i es comprometé a pagar les 250 lliures restants un mes i mig després.³⁶ Passat un any, l'escultor encara no havia liquidat aquest import, al qual dia a dia se sumaven càrrecs resultants de nous compromisos desatesos i de bestretes rebudes a compte de treballs no realitzats.

Els deutes acumulats per Antoni Costa a Montblanc, afegits als que havia deixat a Berga quan s'absentà de la vila i a les despeses judicials que generava l'inacabable causa que es dirimia a Barcelona, havien conduït l'escultor a una situació econòmica summament precària. L'ansietat que la manca de recursos probablement li ocasionava potser arribà a afectar la seva salut i, fos a causa d'una malaltia contreta per aquest motiu o per qualsevol altra raó, li esdevingué sobtadament la mort a la fi del mes de maig de 1775, i fou enterrat el 26 del mateix mes.³⁷ Un indici que el traspàs fou inesperat és l'absència de testament de l'escultor, tot i que no es pot descartar que la manca de prudència que l'havia caracteritzat tota la vida també hagués estat la raó de la desídia a l'hora de dictar les últimes voluntats.

Unes setmanes després de la mort d'Antoni Costa, la seva mare es traslladà a Barcelona, mentre que la vídua i els fills retornaren a Berga, sembla que amb l'ajut del plebà de la parròquia montblanquina. El sacerdot, al temps que comunicà al doctor Josep Antoni Pla la partida de la seva germana, li exposà la necessitat de satisfer, tant als administradors de l'obra del retaule com a altres persones de la vila, una compensació per les quantitats que el seu cunyat els havia quedat a deure. Amb aquest fi proposà vendre la peça de terra que l'escultor havia comprat a l'Espluga de Francolí i, tot seguit, destinar la suma que es recuperés a indemnitzar els creditors.³⁸ Per evitar incórrer en despeses innecessàries, aconsellà afrontar el conflicte al marge dels tribunals, proposta que els tutors de la vídua i els fills del difunt consideraren raonable. La venda es portà a terme passat un temps i, tot seguit, es destinà la quantitat obtinguda a saldar els deutes en la mesura del que fou possible.³⁹

Clara Costa i Ferran, en arribar a Barcelona, s'allotjà temporalment a la casa on vivien el seu gendre, Carles Grau, i la seva filla, Josepa Grau i Costa. La vídua d'Antoni Costa, juntament amb els seus tres fills, fou acollida a Berga pel doctor Josep Antoni Pla, que ben a contracor hagué d'atendre les despeses dels nousvinguts i tenir cura de la salut de la seva germana, sumida en un malaltís estat d'afflicció que gairebé li provocà la mort.⁴⁰

36. AMF, DAM, carta dirigida per Josep Antoni Belart, pagès de Montblanc, a Josep Antoni Pla el 29 de setembre de 1775. La compra també s'esmenta a la transcripció de l'inventari dels béns d'Antoni Costa que figura a l'Apèndix documental.

37. GRAU, «El retaule major de Santa Maria...», *op. cit.*

38. AMF, DAM, carta citada a la nota 35 i una altra carta amb el mateix remitent i destinatari datada el 20 d'agost de 1775.

39. GRAU, «El retaule major de Santa Maria...», *op. cit.*

40. AMF, DAM, diverses cartes dirigides pel plebà de Montblanc i Carles Grau a Josep Antoni Pla entre el 31 de juliol i el 7 d'octubre de 1775. En previsió d'un traspàs imminent, Isabel Costa i Pla dictà testament el 7 d'agost de 1775: ACA, Notarials, Berga, not. Joan Cortada, *Manual, 1775* (Br 349), f. 212r-214r.

Interès de Carles Grau pels béns de Pere Costa vinculats amb l'escultura, l'arquitectura i l'heràldica

Josep Antoni Pla, en el poc temps transcorregut entre la mort d'Antoni Costa i l'arribada d'Isabel Costa i Pla a Berga, ja s'havia posat en contacte amb Carles Grau per demanar-li que es fes càrrec d'algun dels fills del matrimoni, almenys d'en Ramon, llavors a punt de complir sis anys. L'escultor barceloní s'havia negat inicialment a satisfer la petició del doctor, però a mitjan mes d'agost canvià d'opinió i s'avingué a admetre l'infant a casa seva, oferint-se a «procurar conduir-lo a un fi en què se puguia guanyar la vida, majorment si se inclina a la facultat de son avi, pare y mia» (podria haver fet referència també al besavi, Pau Costa). Tot donant per segur que el noi prendria aquesta decisió, argumentà que li seria de molt ajut per a l'aprenentatge i la posterior pràctica de l'ofici disposar dels «llibres facultatius, trasas, estampas i modelos» que havien estat de Pere Costa. Per tal motiu sol·licità que li fos tramès el material esmentat i, tot seguit, sense donar cap altra justificació, afegí a la petició «lo que est senyor compongué de armas».⁴¹

Ramon Costa arribà a Barcelona el 5 de setembre de 1775, no així els llibres ni la resta de material sol·licitat per Carles Grau, el qual, pocs dies després, no dubtà en reclamar-ho tot, mostrant-se especialment interessat pel «llibre d'armes».⁴² El retard en remetre a Barcelona una part dels béns que anys enrere havien estat propietat de Pere Costa, després havien passat a mans del seu fill i aleshores els tenia en usdefruit Isabel Costa i Pla, probablement fou degut al fet que es considerà convenient aixecar inventari del conjunt de la deixa abans de dividir-la. El document corresponent l'estengué un notari berguedà el 3 d'octubre del mateix any 1775 i, com el seu contingut fa palès,⁴³ Antoni Costa havia tingut molt poca cura a preservar el material que el mestre vigatà havia destinat durant anys al seu enriquiment cultural i a la consolidació del seu prestigi professional.

Pel que fa als llibres, en l'inventari *post mortem* de Pere Costa hi figuren trenta-cinc títols distribuïts en trenta-nou volums, mentre que en el del seu fill només s'hi consignen setze títols, dos dels quals dividits en dos volums. Entre les absències més destacades —per tractar-se de llibres que haurien pogut ser útils a Antoni Costa en el desenvolupament de la seva activitat professional— es troben *Triumphus novem seculorum Imperii Romano Germanici*, *Regola delli cinque ordini d'architettura di M. Iacomo Barozzio da Vignola* i *Elementorum architecturae militaris*. També és notable la reducció experimentada en els llibres de temàtica històrica, ja que de dotze exemplars que en posseïa Pere Costa, el seu fill únicament en retingué quatre.

És tant o més significativa de la manca d'interès d'Antoni Costa pel llegat del seu pare la disminució que sofriren els projectes i els treballs preparatoris d'obres diverses que el mestre conservà fins al darrer moment. En l'inventari *post mortem* de Pere Costa es detallen vint-i-tres traces, dinou models de fang de diferents mi-

41. AMF, DAM, cartes dirigides per Carles Grau a Josep Antoni Pla els dies 7 i 25 de juliol i 15 d'agost de 1775.

42. AMF, DAM, cartes dirigides per Carles Grau a Josep Antoni Pla els dies 9 i 23 de setembre de 1775.

43. Vegeu l'Apèndix documental.

des, sis models grossos de guix i multitud de models d'ambdós materials de mida no especificada, així com diferents plantes d'esglésies i nombrosos dibuixos solts o relligats, tant relatius a l'escultura i a l'arquitectura com a l'heràldica. D'aquest material, consta que el fill només guardà dinou traces de retaule en mal estat,⁴⁴ menys d'una cinquantena de models petits i catorze models trencats.

Altrament, el material necessari per dibuixar les traces, les plantes o el «llibre d'armes» (compassos, llapis, pinzells, colors, or molt i panys d'or i plata), molt abundants en l'inventari dels béns de Pere Costa, són gairebé inexistents en el del fill. Val a dir que la seva absència no és sorprenent, atès que tot suggereix que Antoni Costa no tenia interès, ni probablement capacitat, per plantejar projectes, com tampoc la voluntat de prosseguir els estudis d'heràldica del seu pare.

Els primers dies d'octubre de 1775, tot just acabat de redactar l'inventari de les possessions del difunt, el doctor Josep Antoni Pla envià a Barcelona part dels béns procedents del llegat de Pere Costa que Carles Grau havia sol·licitat i, uns mesos després, disposà l'enviament de nous materials en altres dos lliuraments.⁴⁵ El «llibre d'armes», pel qual tant d'interès havia mostrat Carles Grau, arribà incomplet a l'escultor barceloní amb la primera tramesa, acompanyat d'algunes traces. Quant a aquestes, l'escultor lamentà que en faltessin més de la meitat de les que havia vist en temps de Pere Costa, si bé no el sorprengué que, atesa la deixadesa d'Antoni Costa, «alguns ausells de rapinya» s'haguessin apropiat de les millors peces. Amb la segona tramesa rebé un nombre indeterminat de llibres i alguns models, ambdues coses en una quantitat que, per considerar-la ínfima, el portà a lamentar novament que només havia quedat «lo que los altres no han volgut». A mitjan 1776, amb l'última tramesa de la qual tenim notícia, Carles Grau rebé alguns plecs del «llibre d'armes» que havien aparegut darrerament i és possible que, en una data posterior, el doctor Josep Antoni Pla també li fes arribar «molts dibuixos y vàrias figuras» que li comunicà que havia trobat.

El ritme espaiat de les trameses i la quantitat de material lliurat fa pensar que el doctor podria haver estat remís a l'hora de satisfer la petició de Carles Grau. Abonaria la suposició el fet que l'escultor barceloní considerés que només havia rebut els llibres que ningú més no havia volgut, mentre que en l'inventari *post mortem* d'Antoni Costa consta que aquest encara conservava els dos principals tractats d'arquitectura que el seu pare havia tingut: *L'architettura civile [...]*, de Ferdinando Galli Bibiena, i el *Cours d'architecture [...]*, de François Blondel, així com el *Libro d'Antonio Labacco appartenente a l'architettura [...]*.

El «llibre d'armes» en l'actualitat i la difícil localització d'altres components del llegat de Pere Costa

L'única part del llegat de Pere Costa reunit a Barcelona per Carles Grau que sabem amb certesa que ha arribat fins als nostres dies és el conjunt de plecs

44. En l'inventari hi figura l'expressió «plantas vellas de retaulas». Ens inclinem a pensar que, en escriure «plantas», qui redactà el document es referia a «traces» en general, en les quals tant hi podria haver la representació de plantes com d'alçats.

45. AMF, DAM, cartes dirigides per Carles Grau a Josep Antoni Pla els dies 7 d'octubre de 1775, i 2 de gener i 23 de juny de 1776.

de l'anomenat «llibre d'armes». En el transcurs del segle XIX, aquests plecs es relligaren en dos volums, que actualment es conserven a la Biblioteca de Catalunya amb el títol de *Nobiliario catalán*, denominació que el seu autor ja indicà en el plec introductorí.⁴⁶ Les vicissituds sofertes per l'obra després de sortir de les mans de Carles Grau són poc conegudes. Segons alguns autors, inicialment passà a la desapareguda biblioteca del convent de Sant Felip Neri de Barcelona, a la qual s'ha suggerit erròniament que Pere Costa deixà tots els seus llibres.⁴⁷ Posteriorment, els dos volums del *Nobiliario* s'integraren a la biblioteca de Pròsper de Bofarull i l'any 1911 els adquirí l'esmentada Biblioteca de Catalunya.

El primer volum, de 350 x 325 mm, tot escrit i il·lustrat de la mà de Pere Costa, consta de 4 pàgines sense numerar que contenen un text preliminar; 430 pàgines amb numeració original de l'autor que inclouen 1.551 escuts d'armes acompanyats de textos relatius a les ciutats, capítols catedralicis, ordes militars, famílies, etc. als quals corresponen els escuts, i 22 pàgines sense numerar que presenten un «Índice de las familias que sus armas van continuadas en este tomo [...]».

El segon volum, de mida i característiques semblants a les del primer, però menys extens, és format per 4 pàgines sense numerar que contenen un índex elaborat al segle XIX i 123 pàgines amb numeració original de l'autor que inclouen 250 escuts d'armes, generalment acompanyats dels textos corresponents, que de vegades són molt curts i, en les últimes pàgines del volum, sovint falten.

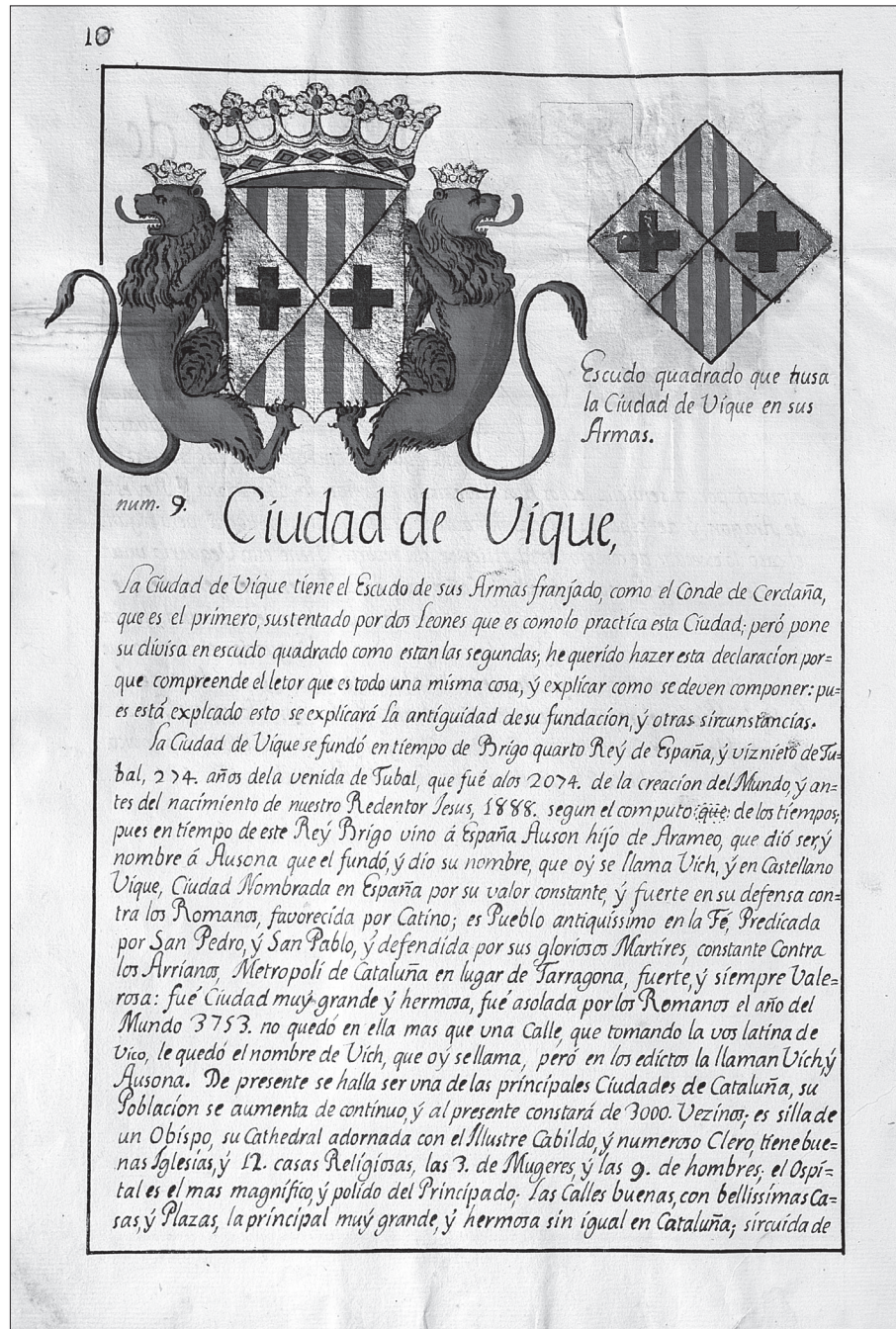
Tot i que l'obra no està datada, la presència de referències a alguns fets esdevinguts a mitjan segle permet deduir que es tracta d'un treball de maduresa de Pere Costa, en el qual es presenten coneixements adquirits en el transcurs de molts anys d'estudi. D'altra banda, l'abundància d'espais en blanc a la fi del segon volum fa pensar que l'escultor deixà inconclusa la feina a causa de problemes de salut o, potser, d'una mort sobtada. Si hagués disposat de més anys de vida, probablement hauria completat els textos i incorporat més plecs amb nous escuts i comentaris.

L'observació dels dos volums del *Nobiliario catalán* en el seu estat actual posa de manifest que l'espoli que minvà el llegat de Pere Costa no afectà els plecs d'aquesta obra. L'enquadernació moderna dels llibres fa difícil confirmar que continguin els trenta-quatre plecs «ab lo dibuix de differentes armas y escuts» detallats en l'inventari *post mortem* de l'escultor vigatà, tanmateix la numeració original que recorre sense cap interrupció cada un dels dos volums indica que disposem de l'obra completa. Fins i tot, el primer volum inclou el plec «que conté lo índice de las familias y sas armas» que figura en l'esmentat inventari.

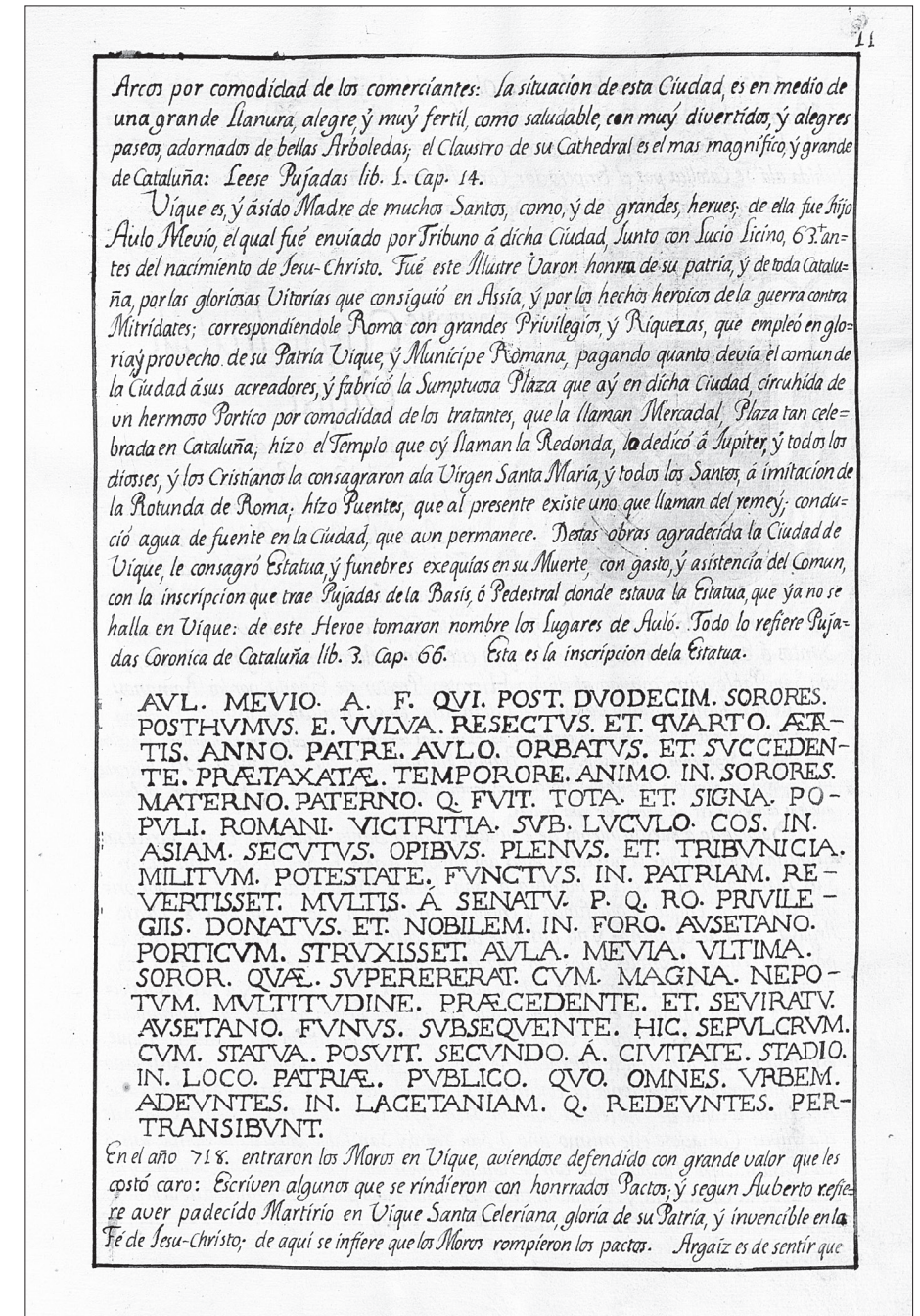
La resta de béns del llegat de Pere Costa que el doctor Josep Antoni Pla remeté a Carles Grau ha desaparegut o n'ignorem el parador. Molts dels llibres segurament s'han extraviat o han estat trossejats per comercialitzar-ne les pàgines il·lustrades i, si alguns exemplars encara es conserven, fins ara no ha estat possible identificar-ne cap. Tampoc no s'han pogut identificar les traces i els dibuixos de Pere Costa que estigueren temporalment en poder de l'escultor barceloní, malgrat que els

46. MASSÓ, Jaume; RUBIÓ, Jordi. *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*. Vol. 1. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1989, p. 302-303.

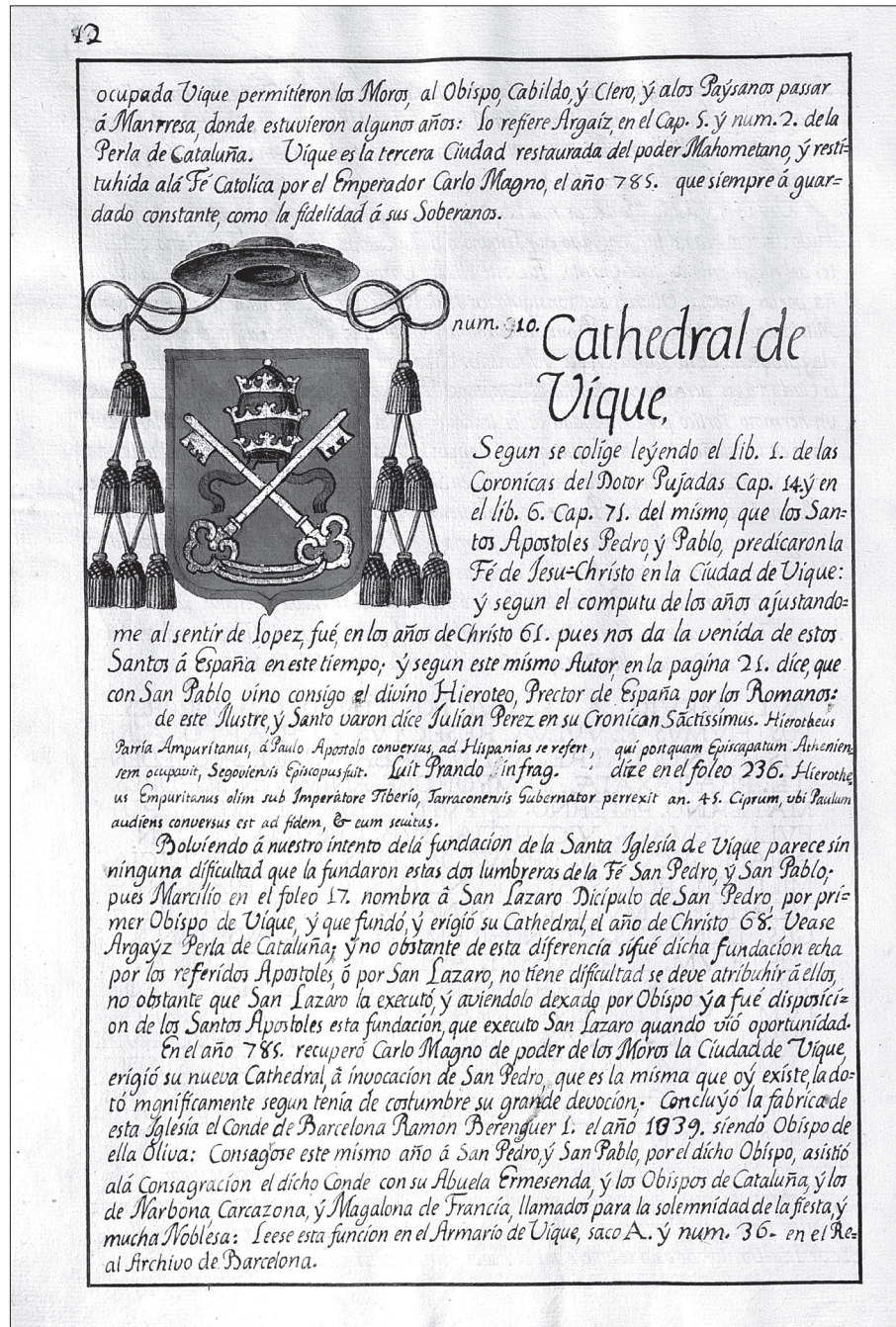
47. Arxiu de la Congregació de l'Oratori, Barcelona, Notes de Ramon N. Comas, datades l'abril de 1903.

Pàgina del primer volum del *Nobiliario catalán* amb dues variants de l'escut de Vic i l'inici del text dedicat a la ciutat (Biblioteca de Catalunya, Barcelona).

Pàgina del primer volum del *Nobiliario catalán* amb la part central del text dedicat a la ciutat de Vic (Biblioteca de Catalunya, Barcelona).

Pàgina del primer volum del *Nobiliario catalán* amb la conclusió del text dedicat a Vic i l'escut i el text dedicat a la catedral de la ciutat (Biblioteca de Catalunya, Barcelona).

documents gràfics il·lustratius del procés de creació artística en els obradors catalans ja despertaren l'interès dels col·leccionistes del segle XIX i, posteriorment, han estat objecte de diferents estudis monogràfics.⁴⁸ Altrament, desconeixem si han arribat fins a l'actualitat alguns dels models de guix o de fang del taller del mestre vigatà reunits a Barcelona per Carles Grau. En el cas d'aquestes peces cal tenir present que qualsevol intent d'identificar-les ha de superar la dificultat derivada de la manca d'un estudi global sobre els models tridimensionals a casa nostra.

Els últims descendents coneguts de Pere Costa

En les pàgines anteriors hem vist que l'any 1775, en morir Antoni Costa, Isabel Costa i Pla abandonà Montblanc i retornà a Berga, on buscà empara a la casa del seu germà. Igualment hem vist que els dos fills i la filla del matrimoni restaren inicialment al costat de la mare, si bé el fill gran, Ramon, no tardà a ser acollit a Barcelona per Carles Grau, que ja allotjava a casa seva la vídua de Pere Costa, Clara Costa i Ferran, des que l'anciana havia deixat Montblanc.

Posteriorment, en una data i circumstàncies difícils de determinar, consta que Isabel Costa i Pla —una vegada hagué superat el trasbals que li havia causat la mort del marit— també es traslladà a Barcelona. L'any 1778 ja residia a la capital del Principat, mentre que la filla i el fill petit, Maria Antònia i Antoni, romangueren a Berga a cura de Josep Antoni Pla fins que el doctor, queixós de les despeses que li ocasionaven, el 1786 obligà la mare a fer-se càrrec de la noia i l'any següent, del noi.⁴⁹

Pel que fa a Ramon Costa, l'estada a casa de Carles Grau fou breu, probablement a causa de la resistència de l'esposa de l'escultor a destinar part dels ingressos del seu marit al manteniment i a l'educació del noi. Aquest encara vivia a casa del matrimoni l'any 1778, però sembla que ben aviat hagué de retornar al costat de la seva mare.⁵⁰ Clara Costa i Ferran, que durant uns anys s'havia estat a casa de l'escultor, igualment hagué de buscar-se un nou allotjament quan s'apropava el final dels seus dies. Avançat l'any 1781 o en els primers mesos de 1782 s'instal·là a la casa que Francesc Sarsar posseïa al carrer de Santa Anna, on morí el 1783.⁵¹

48. MARTINELL, César. «Las viejas "trazas"». *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer* [Vilanova i la Geltrú], vol. II (1954), p. 31-36; BASSEGODA, Bonaventura. «Les traces de retaules barrocs. Proposta per a un primer catàleg». A: *El barroc català, Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*, a cura d'Albert Rossich i Agustí Rafanell. Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1989, p. 187-264; BASSEGODA, Bonaventura. «Panorama del dibujo ornamental y de retablos en Cataluña». A: *Dibujo y ornamento. Trazas y dibujos de artes decorativas entre Portugal, España, Italia, Malta y Grecia. Estudios en honor de Fuensanta García de la Torre*. Còrdova: Diputació de Còrdova; De Luca Editori d'Arte, 2015, p. 230-241 (agraïxo a Francesc Miralpeix que m'indiqués l'existència d'aquesta publicació).

49. AMF, DAM, dues cartes dirigides per Isabel Costa i Pla des de Barcelona a Josep Antoni Pla, una sense data i una datada el 22 de juny de 1786, i altres dues cartes dirigides per un sacerdot berguedà des de la mateixa ciutat a l'esmentat senyor el 16 de maig i el 8 de juny de 1778; també diverses anotacions fetes en un quadern iniciat el 1775 i acabat el 1791 en el qual Josep Antoni Pla consignà els pagaments que efectuava per compte dels hereus del seu cunyat.

50. AMF, DAM, cartes escrites per un sacerdot berguedà citades a la nota anterior.

51. AMF, DAM, cartes dirigides per Carles Grau a Josep Antoni Pla els dies 25 de juliol, 15 d'agost i 9 de setembre de 1775. També: APSMP, *Llibretes de compliment pasqual* dels anys 1782 i 1783, i *Llibre d'òbits, 1774-1790*, f. 188r: 21 de juliol de 1783.

Contràriament al que Carles Grau havia suposat, Ramon Costa no s'interessà per la pràctica de l'escultura, sinó que l'any 1783 començà a aprendre l'ofici de passamaner al costat d'un mestre barceloní.⁵² Antoni Costa tampoc s'inclinà per l'escultura i l'any 1787, poc després d'haver-se instal·lat a casa de la seva mare, començà l'aprenentatge de l'ofici de sastre.⁵³ Sens dubte, la sanejada economia de Josep Antoni Pla li hauria permès proporcionar als dos nois una infància i una adolescència més confortables i, sobretot, facilitar a Maria Antònia Costa l'accés a unes ocupacions adients amb la posició social de la família de la mare. Ben al contrari, aquesta, pressionada pel doctor, es veié obligada a col·locar la noia com a criada d'una monja jerònima quan tot just tenia tretze anys, després hagué de posar-la al servei d'una religiosa benedictina i, més endavant, d'una família barcelonina benestant.⁵⁴

La situació de la vídua d'Antoni Costa i dels dos fills i la filla millorà substancialment després de la mort de Josep Antoni Pla, esdevinguda l'any 1794. Si bé l'última voluntat del difunt fou destinar una part important dels seus béns a la celebració de nombroses misses per a la salvació de la seva ànima, llegà 500 lliures al seu nebot Ramon amb la condició que renunciés a qualsevol dret que per la seva condició de primogènit li pogués correspondre. Disposà també que la seva neboda Maria Antònia rebés 400 lliures si es casava o ingressava en un orde religiós i que el nebot petit, Antoni, rebés 70 lliures quan arribés a ser mestre sastre. La mare, al seu torn, obtindria l'úsdefruit de tot el que quedés després de satisfer totes les deixes especificades en el testament.⁵⁵

L'orientació professional seguida per Ramon i Antoni Costa i Pla posà fi a prop de cent anys de dedicació a l'escultura dels membres d'una família originària de Vic que, en plena època del Barroc, contribuí a l'esplendor de la retaulística catalana amb les conegudes figures de Pau i Pere Costa, i que, quan ja apuntava el gust pel classicisme, aportà la inconsistent personalitat d'Antoni Costa. Els béns de Pere Costa, poc valorats pel seu fill i parcialment salvaguardats per Carles Grau amb la finalitat de dedicar-los a la formació artística de Ramon Costa, mai no tingueren la destinació prevista i, paradoxalment, tret del *Nobiliario catalán*, es dispersaren quan faltà l'escultor barceloní.

52. AMF, DAM, carta de Ramon Costa dirigida des de Barcelona a Josep Antoni Pla el 28 de març de 1788 i diverses anotacions fetes en el quadern citat a la nota 49.

53. AMF, DAM, carta d'Antoni Costa dirigida des de Barcelona a Josep Antoni Pla el 9 de gener de 1791 i diverses anotacions fetes en el quadern citat a la nota 49.

54. AMF, DAM, carta de Maria Antònia Costa dirigida des de Barcelona a Josep Antoni Pla el 10 d'agost de 1786 i diverses anotacions fetes en el quadern citat a la nota 49.

55. ACA, Notarials, Berga, not. Antoni Arquer i Ruhira. *Manual, 1794* (Br 407), f. 49r-50v: 29 de gener de 1794 i f. 53r-54v: 4 de febrer de 1794.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Berga, 3 d'octubre de 1775

Inventari post mortem dels béns de l'escultor Antoni Costa, fet a instància d'Isabel Costa i Pla, la seva vídua.

Als 3 de octubre de 1775.

Sie notori com Elisabet o Isabel Costa Pla y Canudas, viuda de Anton Costa, escultor, lo die de son òbit habitant en la vila de Monblanch, arquebisbat de Tarragona, antes emperò y de molts anys a esta part habitant en la present vila de Berga, bisbat de Solsona, com a thenutària per rahó de son dot, creix y demés drets y crèdits té y li competeixen en y de la universal heretat y béns que foren del dit quondam son marit en virtut de la constitució general de Cathalunya feta en Perpinyà que comensa *Hac nostra*, la qual dot consisteix en sis-centas lliuras moneda barcelonesa y dos baüls ab sas robas y vestits nobials que lo magnífich doctor en medicina Joseph Anton Pla, en esta vila de Berga domiciliat, germà de la dita Elisabet Costa y Pla, prometé donar y pagar en dot a esta, com consta ab un dels capítols matrimonials firmats entre los referits Anton y Elisabet Costa y Pla, cònjuges, rebuts en poder del discret Francisco Clarís, notari públich de esta vila de Berga, als quatre de janer del any mil set-cents sexanta-nou, la qual Elisabet Costa, ab altre de dits capítols matrimonials, constituí en dot las referidas sis-centas lliuras al dit Anton Costa, son marit, lo qual li firmà carta dotal y de creix, y en poder del mateix Francisco Clarís, notari, lo die tres de mars del any mil set-cents setanta-tres firmà àpoca al dit doctor Joseph Anton Pla de sinch-centas lliuras a bon compte de las referidas sis-centas lliuras promessas en dot y dels expressats baüls ab sas robas y vestits nobials, y en aquell altre nom y títol que millor en dret aprofitar li puga, volent evitar tota suspita, dol y frau, y gozar dels privilegis y prerrogativas concedits per lo dret als qui prenen inventari, y per a que los béns y drets que foren del expressat Anton Costa, son marit, no pugan ocultarse o perdre-se, precehint est señal de la creu + ha fet lo present inventari dels béns y drets que foren del sobre nomenat Anton Costa, son marit.

Lo qual inventari se ha fet en la casa del sobre expressat doctor en medicina Joseph Anton Pla, situada en esta vila de Berga, contigua al portal de Zaragoza o de Barcelona, en la qual casa la referida Elisabet Costa y Pla ha transportat los pochs béns li han quedat del referit Anton Costa, son marit, per haver quedat en la mencionada vila de Monblanch sola y deseparada, sens tenir en ella amich ni parent algun y, per est motiu, lo referit doctor Joseph Anton Pla, mogut de compassió, la ha recullida en sa casa, junt ab dos fills de infantil edat constituïts que han quedat del prebit Anton Costa, y altre fill que també ha recullit Carlos Carbonell [*hauria de dir*: Carlos Grau], escultor de la ciutat de Barcelona, son oncle. Y encara que lo dit Anton Costa morí en la precitada vila de Monblanch lo die vint-y-sis de juny pròxim passat y del corrent any, però no havia la prebita Elisabet Costa pogut formar lo present inventari respecte que, luego de seguida la

mort del dit son marit, penetrada del major sentiment per sa pèrdua y per veurer-se desamparada, procurà recullir los pochos béns y trastes deixà lo dit son marit per transportar-los a la present vila de Berga, en que arribà lo die dos de agost pròxim passat y, luego de arribada, se posà en lo llit y fou emvestida de una malaltia tan grave que arribà combregada, extremaunciada y sens esperansas de vida, y tant llarga la dita malaltia que, al present, sols se troba convalecent de ella y ab molt pocas forsas y, per so, fins al present no havia pogut ocupar-se en la formació del present inventari, lo qual tingué principi y fi lo die tres del mes de octubre del any del nayxement del Senyor de mil set-cents setanta-sinch, quals béns y drets són los següents:

Primo, un sombrero ordinari, dolent.

Ítem, catorze llansols: sis de bri, los tres dolents; sis de estopa, los dos dolents, y dos de tela prima, tots usats; sinch cuxineras primas: las tres dolentas y las dos usadas; vint-y-set toballons: setse de fil, los vuit dolents; nou de cotó, y dos de flor de ginesta, tots usats; deu estovallas de bri: las quatre dolentas y las sis ja usadas, y una tobollola de bri, usada.

Ítem, tres armillas: dos de tela y una de cotonina, totas usadas.

Ítem, dos camisas vellas amb manxetas.

Ítem, catorze canas de tela de bri y onze canas de estopa, totas en pesa.

Ítem, quatre matalassos: dos grans de llana, un de petit y altre de clin gran, tots dolents.

Ítem, una cortina blanca de tela, dolenta.

Ítem, una bànova petita de flor de ginesta, usada.

Ítem, sinch flasadas: las quatre blanques y la altra vermella, totas dolentas; un cobrellit de paño vert, dolent; un paño vert, que és mitja cortina de arcoba, dolent; altra paño vert, dolent, y altra flasada verda, usada.

Ítem, tres màrfezas: las dos grans y la altra petita, usadas.

Ítem, un cobrellit de indiana obscura, usat.

Ítem, una casaca de paño color de canyella, usada, y una jupa ab los devants de vellut encarnat y mostrejat, també usada; altra casaca de paño de blau de cel, ab sa jupa y calsas, tot dolent.

Ítem, dos cabriolés de paño: lo un blau, usat, y lo altre blanquinós, dolent.

Ítem, hi havia algunas camisas de desota que, per ser molt dolentas, se'n han fet camisetes per las tres criaturas deixà lo difunt.

Ítem, la robeta de las ditas tres criaturas, que, per ser molt ordinària, no se individua per menor.

Ítem, dotze plats, dos platos grans, dos fruiteras, una sotacopa y tres escopidoras dolentas, tot de estany.

Ítem, un escalfador vell de aram ab mànech de fusta, un braser també de aram ab sa capsa de fusta, un parolet vell de aram ab nanse de ferro, un brocalet vell de aram, dos xocolateras vellas de aram y una paella.

Ítem, dos llumaneras de llautó: la una dolenta y la altra ja usada.

Ítem, quatre caixas de fusta de pi, ab sos pañs y claus: las tres grans y la altra petita, totas vellas.

Ítem, un lligador y una arquilleta de fusta de noguer, tot vell; un armari vell de fusta de pi, y un baül de camí, dolent.

Ítem, unas graellas de ferro, vellas; dos palas de ferro: la una per lo foch y la altra per lo braser; una torradora de pa petita de ferro; un ast de ferro; un ganivet de cuyna sens mànech; una mitja lluna de ferro, molt usada.

Ítem, vuit cadiras grans pintadas, ab lo asiento de palla, dolentas.

Ítem, una taula petita de fusta de pi, vella.

Ítem, dos llits de peu de gall, de fusta de pi, lo un pintat de blau.

Ítem, vint-y-quatre modelos de palm y mitg; vint-y-quatre modelos de palm, uns ab altres, y catorze modelos trencats.

Ítem, dinou plantas vellas de retaulas.

Ítem, dos compasos de llautó medians.

Ítem, una bota vella de fusta de castenyer de càrrega.

Llibres

Historia general de los santos y varones de Cathalunya, un tomo en fòlio.

Adarca de arta heràldica, dos tomos en quart.

Translación de los augustinos calzados de Barcelona, un tomo en quart.

Relación fúnebre de Phelipe quinto, un tomo en quart.

Noticia general para la estimación de las artes, un tomo en quart.

Diálogos de las armas y linages de la noblesa de España, un tomo en quart.

Crisis de Cathaluña, un tomo en quart.

Ribera, Milicia mercenaria, un tomo en fòlio.

Historia de Portugal, un tomo en quart.

Historia de Poblet, un tomo en fòlio.

Curs de arquitectura, dos tomos en fòlio encadernats a la francesa.

L'architectura civile, un tomo en fòlio.

Libro d'Antonio Labarco d'architectura, un tomo en fòlio.

Livre de portaiture.

Lo llibre en fòlio de armas de la noblesa de Cathaluña que compongú y escrigué de mà don Pere Costa, pare del difunt Anton Costa.

Livre de diverses figures.

Antoni de Nebrisa.

Ítem, una imatge de Nostra Señora de Queralt de escultura, de palm y mitg.

Ítem, segons carta escrita per Jaume Ullastres, notari causídich de la ciutat de Barcelona, procurador que era del difunt Anton Costa, té lo dit Jaume Ullastres en son poder dos-centas noranta-sis lliures moneda barcelonesa, que són part de major quantitat que lo mateix Jaume Ullastres, en lo referit nom de procurador del dit Anton Costa, havia depositat en mèrits de la causa que en lo tribunal de la intendència general de dita ciutat de Barcelona introduhí contra Jaume Vilardaga, sastre de la present vila de Berga, prenent la revenda o restitució de una caseta ab sas terras que lo dit Jaume Vilardaga possehia en lo terme de la present vila de Berga, en la partida del peu de la serra de Novet, y lo referit Jaume Ullastres ha escrit a la predita Elisabet Costa que li entregarà la dita partida de dos-centas noranta-sis lliures sempre que li envihe recibo de ellas, però fins al present no se han rebut.

Ítem, entre los papers del mencionat Anton Costa se troban dos vales firmats per Anton Ferrer, sastre de esta vila de Berga, ço és, lo un de tres lliures, set sous y sis diners y lo altre de tres lliures dos sous.

Ítem, en lo terme de la referida vila de Monblanch o en lo del lloch o vila de la Espluga se troba una pesa de terra que no se sab de qual tinguda és, la qual comprà lo dit difunt Anton Costa per preu de quatre-centas y cinquanta lliuras, però com de ellas sols pagà a son dueño dos-centas lliuras, lo tal dueño de dita terra, junt ab los administradors de la iglésia parroquial de dita vila de Monblanch, se han apoderat de la referida pesa de terra per ser los dits administradors acreadors contra los béns del dit Anton Costa per la quantitat de sis-centas lliures que li tenian bestretas y adelantadas per la fàbrica del retaula major de dita iglésia, per fer lo qual retaula lo dit Anton Costa, ab sa família, se havia transplantat a la referida vila de Monblanch, y en la mateixa vila se deixaren un joch de ferros de escultor ja usats y tres modellos de palm.

Ítem, tota la part de qualsevols violaris y censals de ciutat y diputació que expectava a Rosa Juli, viuda de Agustí Juli, quondam, mestre de casas de la ciutat de Barcelona, com a cohereba que era la dita Rosa Juli dels béns que foren del quondam Anton Ferran, cotoner de dita ciutat de Barcelona, junt ab donya Clara Costa, viuda de don Pere Costa, escultor, pares del referit Anton Costa, la qual Rosa Juli cedí la dita part a ella expectant dels referits violaris y censals de ciutat y diputació a favor del predit difunt Anton Costa, com

consta ab acte rebut en poder del discret Manuel Comelles, notari públic y real col·legiat de número de Barcelona, als vint-y-hu de maig del any mil set-cents setanta-dos, però fins al present no se ha averiguat en què consisteix la tal part de violaris y censals ni lo que de ells se deu per pencions vensudas.

Los quals béns y drets sobre descrits y continuats, y no més, són los que ha trobat y confessa haver encontrat la referida Isabel Costa y Pla del expressat Anton Costa, son marit, no havent deixat de descriurer cosa alguna en lo present inventari per dol, frau o engany, protestant expressament que si en lo venider vindran a sa notícia altres béns o drets de la heretat del sobre dit Anton Costa, son marit, farà de ells altre inventari, los quals béns sobre descrits y continuats quedan en poder de ella, dita Isabel Costa y Pla, com a thenutària sobre dita, y aquells promet conservar en lo millor modo puga y dels mateixos promet donar compte y rahó sempre y a qui convinga, tot lo que promet cumplir sens dilació ni excusa alguna, ab restitució y esmena de tots dañs y gastos, per lo que obliga tots sos béns y drets, mobles e immobles, presents y veniders, renunciant a qualsevll lley o dret que afavorir li puga y a la que prohibeix la general renunciació sens precehir o subseguir-se la especial, y queda advertida la mateixa Elisabet o Isabel Costa y Pla per lo notari avall escrit que del present acte se ha de pèndrer la rahó en lo ofici de hipotecas de esta vila de Berga dins lo termini de sis dies pròxims següents per los efectes previnguts en la reial pragmàtica del establiment del ofici de hipotecas, de las quals cosas la expressada Isabel Costa y Pla requirí a mi, lo notari, formàs lo present acte, que fou fet en la expressada vila de Berga die, mes y any sobre notats, essen presents y cridats per testimonis lo reverent Francesch Clarís, prebere, y Joseph Rosal, ferrer, los dos de dita vila de Berga.

Isabel Costa y Pla

En poder de mi, Joachim Clarís, notari, que fas fe conèixer la dita Isabel Costa y Pla, y que ha firmat de sa mà.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Berga, not. Joaquim Clarís. *Testaments, codicils, donacions per causa de mort, inventaris i encants, 1766-1780* (Br 478), f. 289r-292v: 3 d'octubre de 1775.

